

آسیب شناسی پژوهش‌های انجام شده در زمینه مدیریت اسلامی با رویکرد فرا ترکیب

بابک سهرابی*، امیر اعظمی**، حمیدرضا یزدانی***

چکیده

پژوهش، زیربنای شکل‌گیری مقوله مدیریت اسلامی به عنوان اساس مدنظر اداره کشور و یکی از مهم‌ترین عوامل رسیدن به سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ ه. ش. است. هدف اساسی این پژوهش پی‌بردن به دلایل ضعیف عمل کردن پژوهش‌های انجام شده در زمینه مدیریت اسلامی در جمهوری اسلامی ایران طی سه دهه گذشته است. شناسایی عوامل اساسی و تعیین‌کننده در کاربردی بودن پژوهش‌ها در زمینه مدیریت اسلامی در آینده‌ای نزدیک جزو پژوهش‌هایی است که انجام آن اجتناب‌ناپذیر است. اولین گام در این راستا آسیب شناسی پژوهش‌ها انجام گرفته در زمینه مدیریت اسلامی است که پژوهش حاضر نیز با هدف شناخت وضع موجود پژوهش‌های گذشته و با استفاده از روش کیفی فراترکیب صورت گرفته است. ابزار پژوهش، اسناد و مدارک گذشته در این زمینه است که جمعاً تعداد ۳۵ پژوهش را شامل می‌شود. شیوه تحلیل داده‌ها براساس کدگذاری باز است. نتایج بیانگر این است که ۲۸ آسیب‌های (کد) شناسایی شده در ۶ عامل اصلی ساختاری، سیاستگذاری، روش شناختی، فرهنگی، انسانی و انگیزشی قابل طبقه‌بندی هستند. در پایان براساس یافته‌های پژوهش پیشنهادها لازم ارائه شده است.

کلید واژه‌ها: مدیریت اسلامی، فرامطالعه، فراترکیب، آسیب‌شناسی.

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۱۰/۰۷ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۰/۰۲/۱۰

* دانشیار دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.

** کارشناسی ارشد مدیریت دولتی (گرایش مدیریت منابع انسانی) دانشگاه تهران (نویسنده مسئول).

Email: Amiraazami@alumni.ut.ac.ir

*** دانشجوی دکترا مدیریت منابع انسانی دانشگاه تهران.

مقدمه

واژه‌ای به نام "مدیریت" در تمام کشورهای جهان وجود دارد، اما معنای آن به میزان کم یا زیاد از یک کشوری به کشور دیگر متفاوت است [۴۴]. نباید پنداشت که اگر سبکی از مدیریت در کشورهای توسعه یافته غربی مطلوب است، الزاماً باید در سایر کشورها نیز امکان پیاده شدن داشته باشد [۴۱]. مفاهیم سازمان و مدیریت به گونه‌ای که در فرهنگ آمریکایی تعریف و نهادینه شده است، امکان صادر شدن به سایر فرهنگ‌ها را ندارد؛ تفاوت‌های فرهنگی زیادی در شناخت، احساس و انگیزش وجود دارد. روانشناسان دریافته‌اند که آن چه که آن‌ها جهانشمول فرض کرده بودند فقط در غرب صحیح است، یعنی در فرهنگ‌های فرد محور [۴۷]. سایر فرهنگ‌ها به دلیل تفاوت‌های اساسی در مفروضات خود با فرهنگ غربی، از توانایی ترکیب و هضم این تعاریف و مفاهیم برخوردار نیستند؛ در واقع باید گفت که انتقال مفاهیم، بدون توجه به زمینه‌های فرهنگی، موجب نوعی دزدگی و سرخوردگی در فرهنگ‌های دریافت کننده مفهوم می‌شود، زیرا آن‌ها ناتوانی خود را در به کارگیری مفاهیم و دستیابی به پیشرفت به ناتوانی ذاتی خود نسبت می‌دهند. در حالی که این امر ناشی از تفاوت‌های فرهنگی است و نه نقصان فرهنگی. واژه‌ای که به عنوان مدیریت^۱ هم اکنون مورد استفاده قرار می‌گیرد، یک واژه آمریکایی است. در بقیه نقاط جهان نه تنها فعالیت‌های مدیریتی، بلکه تمام مفهوم مدیریت ممکن است متفاوت باشد [۴۸].

از آن جا که انقلاب اسلامی ایران حاکمیت اصول و ارزش‌های الهی بر محیط اجتماعی از جمله نهادها و سازمان‌های مربوط به آن را ضروری ساخته است، بنابراین تبیین رسالت مراکز علمی و پژوهشی به ویژه مدیریت اسلامی در تحقق اهداف نهضت تولید علم یکی از آرمان‌های بسیار مهم این نظام محسوب می‌شود. در اثبات ضرورت مدیریت اسلامی "فرهنگ" به عنوان مهمترین استدلال مطرح می‌شود، با این توضیح که علم مدیریت به دلیل آمیختگی با فرهنگ غربی، کاملاً پاسخگوی نیازهای مدیریتی ممالک اسلامی نیست [۸]. در چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی داریم: "ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و موثر در روابط بین الملل". همان طور که از جمله بالا نمایان است، رسیدن به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، تنها در صورتی مدنظر است که نشأت گرفته از هویت اسلامی و انقلابی کشور باشد.

طی سالیان پس از پیروزی انقلاب و به‌ویژه دو دهه گذشته، پژوهش‌های متعددی در زمینه مدیریت اسلامی صورت گرفته و پژوهش‌گران مختلف از افشار دانشگاهی یا حوزوی به اظهار نظر در این زمینه پرداخته‌اند. اما متأسفانه با گذشت بیش از ۳ دهه از تشکیل جمهوری اسلامی

ایران هنوز نتوانسته‌ایم با تکیه بر انواع مطالعات صورت گرفته در حوزه مدیریت اسلامی، شاهد کاربردی بودن مطالب و پژوهش‌ها باشیم. از این رو شناسایی عوامل اساسی و تعیین کننده در کاربردی بودن این پژوهش‌ها در آینده‌ای نزدیک در زمره موضوع‌هایی است که انجام آن اجتناب ناپذیر است. نخستین گام در این راستا آسیب شناسی پژوهش‌های انجام گرفته در زمینه مدیریت اسلامی است که موضوع پژوهش حاضر است. آسیب شناسی، تشخیص مسئله و کانون علمی آن جهت تعیین اقدامات لازم به منظور بهسازی پدیده موردنظر، امری پایه‌ای و اساسی است.

زمانی که بحث مقایسه و بررسی تطبیقی پیش می‌آید، این پرسش مطرح می‌شود که در این مسیر و نسبت به استانداردهای یک موضوع اجتماعی (مانند یک رشته علمی) در کجا قرار داریم؟ و اگر احياناً در این مسیر عقب مانده‌ایم و یا هنوز به درک درستی از خواسته‌ها و نیازها نرسیده‌ایم به چه علت بوده است؟ در چنین زمانی است که بحث آسیب شناسی مطرح می‌شود [۷]. برای تحقق این امر از روش فرا ترکیب به منظور مقایسه، تفسیر، تبدیل و ترکیب چارچوب‌های مختلف استفاده می‌کنیم. در واقع فراترکیب به جای ارائه خلاصه‌ی جامعی از یافته‌ها، یک ترکیب تفسیری از یافته‌ها را تولید می‌کند. فرا ترکیب با فراهم کردن یک نگرش نظام مند برای پژوهش‌گران از طریق ترکیب پژوهش‌های کیفی مختلف به کشف موضوعات و استعاره‌های جدید و اساسی می‌پردازد. هدف اساسی پژوهش کنونی را می‌توان بدین گونه بیان کرد:

پی بردن به دلایل ضعیف عمل کردن (آسیب‌ها) پژوهش‌های انجام شده در حوزه مدیریت اسلامی در جمهوری اسلامی ایران طی سه دهه گذشته.

پیشینه پژوهش

دیدگاه اسلامی در مطالعات مدیریت، حوزه نوظهوری در پژوهش علوم دانشگاهی است و طی چند سال اخیر اصطلاح «مدیریت اسلامی» علاقه‌مندان زیادی را از بخش‌های مختلف دانشگاهی و حوزوی به سوی خود جذب کرده است. در طی سالیان گذشته پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه مدیریت اسلامی در کشور به جز مواردی بسیار اندک، مورد بی‌توجهی محققان مدعی در این زمینه قرار گرفته است.

از میان پژوهش‌های بررسی شده می‌توان دو پژوهش صورت گرفته توسط دکتر حسن عابدی جعفری و محمد ازگلی با عنوان‌های "مروری بر سیر پژوهش‌های مدیریت اسلامی در ایران" و "نقطه‌های آغاز در ترسیم چشم انداز بیست ساله نظام جامع مدیریت اسلامی" را به عنوان مهم‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته قلمداد کرد. نویسندگان مقاله "مروری بر سیر پژوهش‌های مدیریت اسلامی در ایران" به منظور شناخت سیر تحول منابع مکتوب در اسلام، تمامی آثار ارائه

شده در زمینه مدیریت اسلامی از زمان اولین اثر تا پایان سال ۱۳۷۰ را از ابعاد مختلف از قبیل ۱. منابع دست اول و دست دوم؛ ۲. تقسیم بندی آثار بر اساس ماهیت (مکتوب و عملی) و ۳. سایر معیارهای تقسیم بندی (بررسی قالب و کمیت متون، بررسی زمان انتشار، بررسی منابع از بعد مؤلفان و در نهایت طبقه بندی محتوایی) مورد بررسی قرار داده اند. بررسی آنان به روشنی بیانگر کاستی‌های قابل تأمل در حوزه مدیریت اسلامی است. از جمله موانع شناسایی شده در مسیر انجام پژوهش‌های مدیریت اسلامی که در این پژوهش نمایان شده‌اند عبارت‌اند از: جو تبلیغی قوی مدیریت رایج غربی، دین زدایی پس از رنسانس، عدم حاکمیت اسلام در قرون اخیر، وضعیت فلاکت بار مسلمین، مقایسه وضعیت مسلمین با دیگران، غرق شدن در روزمرگی‌ها، باور نداشتن خود و سرانجام عدم تحول اساسی و انقلابی در ساختار علمی کشور (اعم از حوزه و دانشگاه). در پایان مقاله، نویسندگان به بیان پیشنهادی جامع در راستای حل مشکل پرداخته اند: قبول درد داشتن نظریه و الگوی علمی و عملی در مدیریت اسلامی، بیدار شدن روح کار در جوانان و دانشجویان علاقمند به مدیریت اسلامی در حوزه و دانشگاه، تشکیل مرکزی مشخص برای پژوهش‌های مدیریت و رهبری در اسلام، تغییر جدی کتاب‌های درسی رشته‌های مدیریت در دانشگاه‌ها، ارایه نظریه‌های مدیریت و رهبری اسلامی در حوزه و دانشگاه، دست برداشتن از تنبلی، بی‌نظمی و پرداختن به پرکاری منظم و غیره [۲۴].

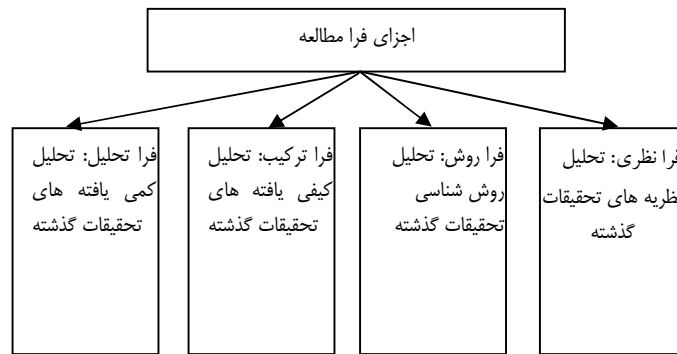
در مقاله "نقطه‌های آغاز در ترسیم چشم‌انداز بیست ساله نظام جامع مدیریت اسلامی"، نویسندگان ضمن سرمایه برشمردن مدیریت اسلامی، برای آن چهار بعد را قائل شده‌اند: اطلاع رسانی و پژوهش؛ آموزش و پرورش؛ مشاوره و نصیحت؛ پیاده‌سازی و بهره‌گیری از تجربه‌ها. در ادامه مقاله و در پاسخ به این پرسش اساسی که سرمایه مدیریت و رهبری در اسلام در هر یک از ابعاد چهارگانه مطروحه در چه سطحی از رشد اسلامی قرار دارد؟، به بیان چهار بعد یادشده در قالب الگوی راهبردی^۱ پرداخته اند. در پایان مقاله به ارائه توصیه‌های راهبردی برای حرکت به سمت وضعیت مطلوب پرداخته اند، از جمله: تأسیس نهادی حامی، ایجاد فرهنگستان علوم مدیریت اسلامی با محوریت نخبگان ارشد و برگزیده این حوزه؛ شناسایی موضوعات و ابعاد پژوهش مدیریت اسلامی و تنگناها و خلأهای آن؛ در نظر گرفتن همایش‌های پژوهشی تخصصی و توجهی برای مدیریت اسلامی در زمان‌های معین؛ تعریف گرایش مدیریت و رهبری اسلامی در حوزه و دانشگاه؛ تشکیل انجمن مشاوران مدیریت با رویکرد اسلامی و غیره [۲۳].

روش شناسی پژوهش

در سال‌های اخیر با رشد پژوهش‌ها در حوزه‌های مختلف علوم و مواجه شدن جامعه علمی با انفجار اطلاعات، اندیشمندان در عمل به این نتیجه رسیده‌اند که اطلاع و تسلط بر تمامی ابعاد یک رشته و به روز بودن در این زمینه تا حدود زیادی امکان‌پذیر نیست، لذا انجام پژوهش‌های ترکیبی که عصاره پژوهش‌های انجام شده در این موضوع خاص را به شیوه نظامند و علمی فرا روی پژوهشگران قرار می‌دهند، گسترش روزافزون یافته است [۱].

یکی از روش‌هایی که به منظور بررسی، ترکیب و آسیب‌شناسی پژوهش‌های گذشته در چند سال گذشته معرفی شده است فرا مطالعه^۱ است که بیشتر در حوزه پژوهش‌های پزشکی و پرستاری مورد استفاده قرار گرفته است. فرا مطالعه، یک تجزیه و تحلیل عمیق از کارهای پژوهشی انجام شده در یک حوزه خاص است. در سال‌های گذشته بیشتر از فرا تحلیل نام برده شده است ولی باید گفت که فرا مطالعه با واژه‌هایی همچون فرا تحلیل، فرا ترکیب (فرا سنتز)، فرا نظری و فرا روش متفاوت است. فرا مطالعه کلیه این مفاهیم را در بر می‌گیرد. فرا تحلیل که عمدتاً در چند سال گذشته به دفعات از آن استفاده شده است، نوعی فرا مطالعه کمی است که فقط بر روی نتایج آماری پژوهش‌های گذشته بویژه فرضیه‌های پژوهش انجام می‌گیرد که در طی آن و بر اساس فنون آماری خاصی مثل t و d ، اثر اندازه متغیرهای مؤثر در پژوهش‌های گذشته محاسبه می‌شود. این فرا مطالعه اگر به صورت کیفی و بر روی مفاهیم و نتایج مورد استفاده در مطالعه‌های گذشته با شیوه کدگذاری متداول در پژوهش‌های کیفی مثل نظری برخاسته از داده‌ها انجام گیرد به نام فرا سنتز یا فرا ترکیب شناخته می‌شود. اگر این فرا مطالعه فقط در حوزه روش‌شناسی کارهای گذشته باشد به نام فرا روش معروف است و در صورتی که این فرا مطالعه فقط در حوزه الگوها و چارچوب‌های پژوهش‌های گذشته باشد، فرانظری نامیده می‌شود [۴۵]. بنابراین بطور کلی می‌توان گفت که فرا مطالعه شامل چهار قسمت اصلی است که این چهار قسمت عبارت است از: فرا تحلیل^۲ (تحلیل کمی محتوای مطالعات اولیه)، فراروش^۳ (تحلیل روش‌شناسی مطالعه‌های اولیه)، فرا نظری^۴ (تحلیل نظریه‌های مطالعات اولیه)، فرا ترکیب^۵ (تحلیل کیفی محتوای مطالعات اولیه) [۴۲].

- ۱. Meta-Study
- ۱. Meta-Analysis
- ۱. Meta-Method
- ۱. Meta-Theory
- ۱. Meta-Synthesis

شکل ۱. قسمت‌های یک فرا مطالعه [۴۲]

فرا ترکیب: فرا ترکیب نوعی مطالعه کیفی می باشد که اطلاعات و یافته‌های استخراج شده از مطالعات کیفی دیگر با موضوع مرتبط و مشابه را بررسی می کند. در نتیجه، نمونه مورد نظر برای فرا ترکیب، از مطالعات کیفی منتخب و بر اساس ارتباط آنها با سؤال پژوهش تشکیل می‌شود. فراترکیب، مرور یکپارچه ادبیات کیفی موضوع موردنظر نیست. همچنین، تجزیه و تحلیل داده ثانویه و داده اصلی از مطالعات منتخب نیز نیست، بلکه، تحلیل یافته‌های این مطالعه‌ها است. به عبارتی، فرا ترکیب، ترکیب تفسیر تفسیرهای داده‌های اصلی مطالعه‌های منتخب است. فرا ترکیب، بر مطالعه‌های کیفی که لزوماً مبانی نظری وسیعی را شامل نمی‌شود، تمرکز دارد و به جای ارائه خلاصه جامعی از یافته‌ها، یک ترکیب تفسیری از یافته‌ها را ایجاد می‌کند. فرا ترکیب با فراهم کردن یک نگرش نظام‌مند برای پژوهش‌گران از طریق ترکیب پژوهش‌های کیفی مختلف به کشف موضوع‌ها و استعاره‌های جدید و اساسی می‌پردازد و با این روش، دانش جاری را ارتقاء داده و یک دید جامع و گسترده‌ای را نسبت به مسائل به وجود می‌آورد. فرا ترکیب مستلزم این است که پژوهش‌گر بازنگری دقیق و عمیقی انجام داده و یافته‌های پژوهش‌های کیفی مرتبط را ترکیب کند. از طریق بررسی یافته‌های مقاله‌های اصلی پژوهش، پژوهش‌گران واژه‌هایی را آشکار و ایجاد می‌کنند که نمایش جامع‌تری از پدیده تحت بررسی را نشان می‌دهد. مشابه نگرش نظام‌مند، استفاده از فرا تلفیق نتیجه‌ای را حاصل می‌کند که بزرگتر از مجموع بخش‌هایش است [۴۹].

به منظور تحقق هدف مقاله یعنی آسیب شناسی پژوهش‌های گذشته در حوزه مدیریت اسلامی با روش فرا ترکیب، در این پژوهش از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو [۴۶] استفاده کرده‌ایم که خلاصه این مراحل در شکل شماره ۲ نشان داده شده است.

شکل ۲. گام های فراترکیب

برای گردآوری داده‌های پژوهش، از داده‌های ثانویه به نام اسناد و مدارک گذشته استفاده شده است. این اسناد و مدارک شامل کلیه پژوهش‌های صورت گرفته (اعم از پژوهشی و مروری) در زمینه پژوهش‌های مدیریت اسلامی بوده است. این نحوه گردآوری داده‌ها به تحلیل اسنادی نیز معروف است. در فرا ترکیب متن پژوهش‌های گذشته (اعم از مروری و پژوهشی) به عنوان داده‌ها محسوب می‌شود که دقیقاً همانند متن مصاحبه مستند شده است.

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه پژوهش‌های انجام گرفته در حوزه مدیریت اسلامی است که از محل دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، کنفرانس‌ها، همایش‌ها، نشریات، کتب، پایگاه‌های اینترنتی و غیره تأمین شده است. با بررسی و شناسایی پژوهش‌ها از طریق سامانه جستجوی کتابخانه‌ها، پژوهشکده‌ها و سایت‌هایی همچون جهاد دانشگاهی (SID)، مرکز پژوهش‌های علوم رایانه ای اسلامی (NOORSOFT)، مقالات علمی کنفرانس‌های کشور (CIVILICA)، پایگاه نشریات کشور (MAGIRAN)، ایران داک (IRANDOC) و غیره با کلمه " پژوهش‌های مدیریت اسلامی" در فیلد عنوان و غربال پژوهش‌ها براساس "عنوان، چکیده، محتوا" جمعاً ۳۵ پژوهش به دست آمد. به دلیل کم بودن تعداد اعضای جامعه پژوهش‌ها، نمونه‌گیری صورت

نگرفت. بعد از شناسایی پژوهش‌های مورد نظر کلیه متن این پژوهش‌ها به عنوان یک داده برای پاسخگویی به سؤال پژوهش در نظر گرفته شد. بنابراین داده‌ها از نوع داده‌های کیفی هستند. به دلیل کیفی بودن داده‌ها (text)، از یکی از معروفترین شیوه تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی استفاده شده است که کدگذاری باز نام دارد. این نوع کدگذاری دقیقاً با مرحله اول کدگذاری داده‌ها در پژوهش‌هایی که از روش نظریه برخاسته از داده‌ها استفاده می‌کنند، مشابه است. در این شیوه کدگذاری، کدها از متن مقاله استخراج می‌شود (کدگذاری مرتبه اول) و سپس بر روی این کدهای استخراج شده مجدداً کدگذاری دیگری صورت می‌گیرد که مفاهیم را شکل می‌دهد (کدگذاری مرتبه دوم) و در نهایت بر روی مفاهیم نیز کدگذاری دیگری صورت می‌گیرد تا مقوله‌ها حاصل شود. (متن - کد - مفهوم - مقوله)

یافته‌های پژوهش

پس از گردآوری و بررسی داده‌های موردنیاز جمع‌آوری شده، در ادامه به یافته‌های پژوهش پرداخته شده است. از میان ۳۵ پژوهش بررسی شده در این پژوهش ۱۸ مورد صرفاً به بحث پژوهش‌های انجام شده در زمینه مدیریت اسلامی پرداخته‌اند. ۷ مورد به مباحثی که در زمینه آسیب‌شناسی علوم اجتماعی و مدیریتی انجام گرفته‌اند پرداخته‌اند. ۱۰ مورد باقی مانده نیز به مباحث انجام شده در زمینه آسیب‌شناسی مدیریت اسلامی پرداخته‌اند. به دلیل زیاد و حجیم بودن متن پژوهش‌های موجود از آوردن متن مقاله خودداری شده است و از مرحله کد شروع شده است. نتایج حاصل از پژوهش در ۶ عامل اصلی قابل طبقه‌بندی می‌باشد که عبارت‌اند از:

عامل ساختاری: به بررسی آسیب‌های ساختاری موجود در زمینه پژوهش در مدیریت اسلامی می‌پردازد. عامل ساختار شامل سازمان‌ها، ارتباطات و نظام‌های موجود در زمینه پژوهش ات مدیریت اسلامی است.

عامل فرهنگی: به ویژگی‌های فرهنگی و آسیب‌های ناشی از آن می‌پردازد. دیدگاه‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌ها جزو عامل فرهنگی محسوب می‌شوند.

عامل سیاستگذاری: عامل مذکور به بررسی مهمترین آسیب‌های ناشی از تصمیم‌ها و سیاستگذاری‌های موجود در حوزه پژوهش در مدیریت اسلامی می‌پردازد.

عامل انسانی: این عامل به مهمترین آسیب‌های ناشی از ویژگی‌های منابع انسانی و پژوهشگران فعال در حوزه مدیریت اسلامی اشاره دارد.

عامل روش شناختی: پنجمین عامل در پژوهش حاضر عامل روش شناختی است. این عامل مهم ترین آسیب های ناشی از ویژگی های روش شناختی و شناخت شناسانه پژوهش ات انجام گرفته در زمینه مدیریت اسلامی را در بر می گیرد.

عامل انگیزشی: آخرین عامل از الگوی تحقیق هم افراد و هم سیستم های اجتماعی را در بر می گیرد و آسیب های ناشی از انگیزه های موجود برای پژوهش در حوزه مدیریت اسلامی بررسی می کند.

شکل ۳. عوامل آسیب شناسی پژوهش در مدیریت اسلامی

در ادامه، پس از مطالعه میانی نظری پیشین و بررسی تطبیقی پژوهش های انجام گرفته در زمینه مدیریت اسلامی، مجموع ۲۸ مورد به عنوان مهم ترین آسیب های موجود در حوزه مدیریت اسلامی استخراج شده است که به صورت یکپارچه و در قالب جدول شماره ۱ بیان شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۱. آسیب‌های استخراجی از مقایسه تطبیقی پژوهش‌ها و بررسی‌ها در حوزه مدیریت اسلامی

عامل	کد code (آسیب‌ها)	منبع
۱. ساختاری Structure	تفاوت نظر بین حوزه و دانشگاه در زمینه چپستی مدیریت اسلامی	[۱۵] و [۴۹] و [۳۷] و [۳۹] و [۳۳] و [۲۳]
	بین‌المللی نبودن پژوهش در مدیریت اسلامی و عدم آگاهی از تلاش‌های دیگر کشورها در زمینه پژوهش در مدیریت اسلامی	[۱۵] و [۴۰] و [۳۹] و [۱۷] و [۹] و [۳۳] و [۲۴] و [۲۳]
	فقدان نظام نظارتی و ارزیابی عملکرد پژوهشی	[۲۷] و [۴۰] و [۳۷] و [۱۰] و [۳۳] و [۲۳]
	محدودیت مبانی نظری در زمینه مدیریت اسلامی	[۳۹] و [۳۶] و [۶] و [۹] و [۱۴] و [۳۷] و [۴۳] و [۱۵] و [۳۳] و [۲۳]
	نامنظم بودن پژوهش‌ها و پراکنده بودن موضوعات و محتوای آن‌ها	[۳۹] و [۳] و [۲۲] و [۱۲] و [۴۰] و [۲۷] و [۲۳] و [۲۴] و [۲۳]
	نبود متولی مشخص برای مطالعه و تدوین مدیریت اسلامی	[۳۴] و [۱۴] و [۳] و [۲۲] و [۳۷] و [۲۹] و [۹] و [۳۳] و [۲۴] و [۲۳]
	تجزی‌گرایی در برخورد با یافته‌های تحقیقاتی انتقادی	[۱۵] و [۴۰] و [۳۹] و [۳] و [۲۷] و [۱۳] و [۲۴] و [۲۳]
	ترس از ابراز عقیده و نظریه پردازی	[۴۰] و [۳۹] و [۱۰] و [۳] و [۲۷] و [۱۵] و [۳۳] و [۲۳]
	خودباختگی فرهنگی و استفاده از زبان پژوهشی غربی	[۱۴] و [۳۸] و [۲۰] و [۱۲] و [۲۸] و [۱۱] و [۵] و [۳۹] و [۳۷] و [۲۷] و [۳۳] و [۲۴] و [۲۳]
	۲. فرهنگی Culture	سیاست‌زدگی در پژوهش‌های مدیریت اسلامی
سیاست‌گذاری‌های فرهنگی مقطعی و عدم استمرار آن‌ها، توجه به نتایج آنی و عدم آینده‌نگری مناسب		[۳۱] و [۱۴] و [۳] و [۲۱] و [۳۳] و [۱۳]
تعمیل در به ثمر رساندن مطالعات و تحقیقات مدیریت اسلامی و عدم توجه به ضرورت رشد تدریجی دانش در زمینه مدیریت اسلامی		[۱۵] و [۲۷] و [۱۴] و [۳] و [۲۳]
۳. سیاست‌گذاری Political		

منبع	کد code (آسیب‌ها)	عامل
[۳۷] و [۱۰] و [۳] و [۲۲] و [۲۷] و [۳۳] و [۲۳]	تخصیص نامناسب امکانات و تجهیزات پژوهشی	۴. انسانی Humanly
[۳۳] و [۳۹] و [۱۴] و [۱۷] و [۲۳]	کم‌توجهی به درس مدیریت اسلامی در دانشگاه‌ها و کم‌اهمیت تلقی کردن آن	
[۲۳] و [۲۷] و [۲۹]	ناتوانی در برنامه‌ریزی برای مستندسازی تجربیات موفق مدیریت اسلامی	
[۳۳] و [۳۷] و [۳۴] و [۳]	نبود برنامه پرورش پژوهشگران مدیریت اسلامی	
[۲۳] و [۳۳] و [۳۹] و [۱۰]	نبود حمایت مادی و معنوی قوی از پایان نامه و پژوهش‌های مرتبط با مدیریت اسلامی	
[۳] و [۲۶] و [۲۲] و [۱۲] و [۳۹] و [۴۰] و [۳۳]	بی‌نظمی پژوهشگران مدیریت اسلامی	
[۹] و [۲۷] و [۳۹] و [۴] و [۳۳]	فقدان روحیه کار تیمی و تعاونی بین پژوهشگران مدیریت اسلامی	
[۳۷] و [۳۴] و [۲] و [۳] و [۲۲] و [۱۵] و [۹] و [۳۳] و [۲۳]	ضعف نسبی پژوهشگران فعال در حوزه مدیریت اسلامی	
[۲۳] و [۱۷]	عدم تسلط پژوهشگران مدیریت اسلامی به زبان‌های خارجی چون عربی و انگلیسی	
[۴۰] و [۱۸] و [۱۶] و [۲۲]	توصیفی بودن پژوهش‌های مدیریت اسلامی و مسأله محور نبودن آن‌ها	
[۲۷] و [۳۷] و [۳۹] و [۳] و [۱۵] و [۹] و [۳۵]	عدم توجه به کاربردگرایی در پژوهش‌های مدیریت اسلامی و سختیت نداشتن پژوهش‌ها و منابع در دسترس مدیریت اسلامی با مدیریت میانی و عملیاتی	۵. روش‌شناختی Methodological
[۲۵] و [۱۸] و [۱۶] و [۱۷] و [۳۹] و [۴۰] و [۱۵]	فقدان روش‌شناسی روشن و قابل قبول در پژوهش‌های مدیریت اسلامی	
[۹] و [۳۳] و [۲۴] و [۲۳] و [۳۹] و [۲۲]	برابر گرفتن مدیریت اسلامی با نظریه روابط انسانی	

پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منبع	کد code (آسیب‌ها)	عامل
[۱۰] و [۳] و [۲۲] و [۱۲] و [۳۳]	خودجوش بودن تلاش‌های موجود و نامشخص بودن سیستم جبران خدمات در پژوهش‌های مدیریت اسلامی	۶ انگیزشی Motivational
[۱۵] و [۲۷] و [۳۹] و [۳] و [۱۳] و [۳۳]	شعارگرایی برخی از محققان مدیریت اسلامی برای دستیابی به بودجه‌های پژوهشی	
[۲۳] و [۳۳] و [۴۰] و [۱۴]	عدم استقبال دانشگاهیان از روند جدید مدیریت اسلامی	

نتیجه‌گیری

این پژوهش در ارتباط با آسیب‌های موجود در زمینه پژوهش‌های مدیریت اسلامی صورت گرفته است. نتایج فرعی بررسی‌های انجام شده پیرامون آسیب‌شناسی پژوهش‌های مدیریت اسلامی براساس روش آنتروپی شانون (نوعی تجزیه و تحلیل کمی داده‌های کیفی براساس فراوانی کدها به منظور اولویت بندی کردن عوامل کلیدی) حکایت از آن دارد که آسیب‌های ساختاری بعنوان اهمیت‌دارترین آسیب‌ها می‌باشند. مهم بودن این عامل آسیبی این امر را نشان می‌دهد که برای توسعه دانش و پژوهش در حوزه مدیریت اسلامی بایستی به ساختارهای موجود در زمینه مدیریت اسلامی توجه داشت و سعی بر آن داشت تا این ساختارها متحول شده و بهبود یابند.

مقایسه یافته‌های پژوهش کنونی با واقعیت‌های موجود، نیاز به شناخت مناسب واقعیت‌های پژوهش در زمینه مدیریت اسلامی دارد؛ انجام پژوهش در حوزه مدیریت اسلامی چند سالی است که مورد توجه برخی محافل دانشگاهی و حوزوی قرار گرفته است. می‌توان اظهار نمود که هدف‌گذاری‌های مناسبی نیز برای پژوهش در حوزه مدیریت اسلامی انجام نگرفته است. پژوهش‌گران مدیریت اسلامی هم‌اکنون به‌صورت منظم و منتظم بر روی موضوعات مدیریت اسلامی تمرکز ندارند. به علاوه، هر چند انجمن‌هایی برای ساماندهی پژوهش‌ها در زمینه مدیریت اسلامی شکل گرفته است اما به نظر می‌رسد که این تشکل‌ها نیز در هدف‌گذاری و تعیین راهبردهای دستیابی به این اهداف ناموفق بوده‌اند. برگزاری سمینارها و همایش‌ها و دوره‌های آموزشی نیز تاکنون نتوانسته است نظر ارزیابان را به خود جلب کند.

در مجموع می‌توان اظهار کرد که واقعیت‌های موجود پژوهش در مدیریت اسلامی نشان از کندی حرکت قطار پژوهش مدیریت اسلامی می‌دهند. این بدان معناست که محققان و دست

اندرکاران این حوزه بایستی به دنبال یافتن راه کارهای عملی برای تغییر این وضعیت باشند. در واقع پروژه مدیریت اسلامی در مسیر خود نیاز به مراقبت‌ها و جدیت‌های فراوانی دارد که با هوشمندی و روزآمدی متولیان امر قابل دسترسی است. یافته‌های پژوهش کنونی نیز موید وجود چنین مشکلاتی در حوزه مدیریت اسلامی است. آسیب‌های فراوانی در زمینه مدیریت اسلامی وجود دارند که مهم‌ترین این آسیب‌ها همان‌گونه که اشاره شد آسیب‌های ساختاری هست. آسیبی که بیشتر نگاهی از بالا به پائین را نشان می‌دهد. این امر بدان معناست که برای تحقق اهداف ذهنی و عینی پروژه مدیریت اسلامی، در ابتدا لازم است که مشکلات در بالای هرم سلسله مراتب تأثیرگذار بر پژوهش در مدیریت اسلامی حل و رفع شوند.

پژوهش کنونی هم از دیدگاه نظری و هم از دیدگاه عملی با محدودیت‌هایی مواجه بوده است. می‌توان مهم‌ترین محدودیت‌های زیر را برای پژوهش حاضر برشمرد: نبودن اطلاعات یکپارچه پیرامون انواع آسیب‌ها. از آنجا که مراکز مطالعاتی مختلفی آمار مرتبط را جمع آوری می‌کنند، دربرخی موارد شاهد بروز تنوع مطالب در ارتباط با آسیب‌ها هستیم. در پایان براساس یافته‌های پژوهش پیشنهادهای لازم ارائه شده است:

- در قالب ارائه سناریوهایی جدید، اشکال جدید و بدیع آسیب شناسی پژوهش‌های مدیریت اسلامی مورد بررسی قرار گیرد؛
- تعیین میزان توجه مورد نیاز و برنامه‌ریزی راه کار اجرایی رفع هر آسیب؛
- تدوین نقشه راهبردی پژوهش در مدیریت اسلامی به مثابه راهنمای عمل برای محققان و دانشجویان علاقه مند به مدیریت اسلامی؛
- بررسی راه کارهای اجرایی افزایش مشارکت حوزه و دانشگاه در زمینه پژوهش ات مدیریت اسلامی؛
- تدوین الگوی توسعه انجمن‌ها و پژوهشکده‌های مدیریت اسلامی برای توسعه دانش نظری و عملی در زمینه مدیریت اسلامی؛
- پژوهش برای تدوین سرفصل‌های کتب روش‌شناسی و روش تحقیق در مدیریت اسلامی؛
- بررسی نوع استقلال یا وابستگی آسیب‌های استخراج شده؛
- تدوین نظام ارزشیابی دقیق در مورد انواع پژوهش ات (مقاله، کتاب، پایان نامه و غیره) ؛
- و در نهایت مقایسه تطبیقی بین نتایج حاصل از این پژوهش و پژوهش ات مشابه از این دست در راستای بررسی هر چه صحیح‌تر آسیب‌ها در زمینه مدیریت اسلامی پیشنهاد می‌شود.

منابع

۱. ازکیا، مصطفی، توکلی، محمود (۱۳۸۵)، "فراتحلیل مطالعات رضایت شغلی در سازمان‌های آموزشی"، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۲۷، صص ۲۶-۱
۲. اژدری، علیرضا (۱۳۸۸)، "مدیریت در اسلام و مصادیق آن"، مرجع الکترونیکی علوم مدیریت ایران *emodiran.com*
۳. اعظمی، امیر، خواستار، حمزه و نیازی عیسی (۱۳۹۰)، "بررسی روند شکل‌گیری مطالعات علمی سازمان و مدیریت اسلامی"، زیر چاپ، فصلنامه دانشگاه اسلامی.
۴. اعظمی، امیر (۱۳۸۹)، "شناسایی عوامل تعیین‌کننده در آسیب‌شناسی پژوهش‌های انجام شده پیرامون حوزه مدیریت اسلامی و ارزیابی راه‌کارهای لازم جهت رفع آسیب‌ها با استفاده از رویکرد *AHP-QFD* با تأکید بر منابع انسانی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
۵. امیریان‌زاده، مژگان (۱۳۸۸)، "موانع و راهکارهای تولید علم با رویکرد *SWOT*"، پژوهشنامه پژوهش‌کنده پژوهش‌های استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، شماره ۳۴.
۶. بخشی، علی اکبر (۱۳۷۹)، "اهمیت و ارزش پژوهش در زمینه مدیریت اسلامی"، فصلنامه معرفت، شماره ۳۳، صص ۱۰۷-۱۰۱.
۷. برزگر، بهمن (۱۳۷۹)، "آسیب‌شناسی فرهنگی سیاسی ایرانیان در فرایند توسعه"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه: شهید بهشتی.
۸. پیروز، علی آقا، خدمتی، ابوطالب، شفیعی، عباس و بهشتی زاده سید محمود (۱۳۸۶)، "مدیریت در اسلام"، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۹. ترک زاده، جعفر (۱۳۸۸)، "شناسایی و تحلیل چالش‌های توسعه مدیریت اسلامی یک الگوی سیستمی"، فصلنامه راهبرد یاس، شماره ۱۹، صص ۱۴۶-۱۳۱.
۱۰. توکلی‌دارستانی، شقایق، شهبازمرادی، سعید (۱۳۸۸)، "آسیب‌شناسی مدیریت منابع انسانی با هدف بهبود و توسعه"، فصلنامه مدیریت منابع انسانی صنعت نفت، شماره ۴.
۱۱. جعفری، محمود (۱۳۸۷)، "ملاحظات رفتاری بازاریابی از دیدگاه اسلامی"، تدبیر، شماره ۱۹۸.
۱۲. چاوشی، سید کاظم (۱۳۸۸)، "بررسی رویکردهای نظری به مدیریت اسلامی"، فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآنی، شماره ۲، صص ۵۳-۴۳.
۱۳. حلمی جلودار، حبیب‌الله (۱۳۸۷)، "آسیب‌شناسی مدیریت از منظر امام علی (ع) در سیاست‌ها و تدابیر اجتماعی"، پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی، سال هشتم، شماره ۲۹.
۱۴. حلم‌زاده، علیرضا (۱۳۸۷)، "نقدی بر مطالعات مدیریت اسلامی"، فصلنامه مجموعه سخنرانی مدیریت اسلامی، شماره ۱.
۱۵. خنیفر، حسین (۱۳۸۴)، "تحلیل محتوای ادبیات مدیریت اسلامی با تأکید بر آثار منتخب"، فرهنگ مدیریت، شماره ۱۰، صص ۲۰۲-۱۵۱.

۱۶. رضانی، محمد علی (۱۳۸۸)، "تبیین رابطه علم و دین در مدیریت اسلامی"، مجموعه سخنرانی مدیریت اسلامی، شماره ۲.
۱۷. رحمتی، محمدحسین (۱۳۸۸)، "نوع شناسی مطالعات مدیریت اسلامی به عنوان یک دانش میان رشته‌ای"، فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، شماره ۴، صص ۱۹۷-۲۲۰.
۱۸. رضایی اصفهانی، محمد علی (۱۳۸۳)، "آسیب‌شناسی تولید علم در حوزه پژوهش‌های دینی"، پژوهش، شماره ۱۰.
۱۹. شفیع‌زاده، حمید (۱۳۸۸)، "آسیب‌شناسی تولید علم در ایران"، پژوهشنامه پژوهشکده پژوهش‌ات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، شماره ۳۴.
۲۰. شفیعی، عباس (۱۳۷۷)، "مقایسه توصیفی نظام‌های مدیریت سازمانی با نظام مدیریت اسلامی"، فصلنامه معرفت، شماره ۲۷.
۲۱. شیخی نژاد، فاطمه، احمدی، گلناز (۱۳۸۸)، "مدیریت در پرتو معنویت"، تدبیر، شماره ۲۰۲.
۲۲. عابدی جعفری، حسن، خواستار، حمزه و اعظمی امیر (۱۳۸۷)، "پرسش‌های بزرگ در زمینه مطالعات سازمان و مدیریت اسلامی"، مجله علوم انسانی، شماره ۷۹، صص ۱۵۷-۱۳۵.
۲۳. عابدی جعفری، حسن و ازگلی، محمد (۱۳۸۳ الف)، "نقطه‌های آغاز در ترسیم چشم انداز بیست ساله نظام جامع مدیریت اسلامی"، مجله علوم انسانی، شماره ۵۲، صص ۲۹-۷.
۲۴. عابدی جعفری، حسن و ازگلی، محمد (۱۳۸۳ ب)، "مروری بر سیر پژوهش‌ات مدیریت اسلامی در ایران"، مجله مصباح، شماره ۵۱، صص ۹۸-۷۵.
۲۵. عرب مازار، عباس، جمشیدی، محمد تقی و صالحیان عمران ابوالفضل (۱۳۸۸)، "آسیب شناسی تحقیق و توسعه در سازمان‌های دولتی"، تدبیر، شماره ۲۰۷، صص ۵۹-۴۵.
۲۶. عظیم زاده اردبیلی، فائزه (۱۳۷۹)، "تئوری مدیریت از دیدگاه امام علی(ع)", فصلنامه ندای صادق، شماره ۲۰.
۲۷. کریمی، هادی. "موانع و مشکلات فراروی مدیریت اسلامی در جامعه ایران و راه‌کارهای برون رفت از آن"، سایت رهبری و مدیریت اسلامی www.islamicmanagement.org
۲۸. فراهانی، مصطفی (۱۳۸۵)، "مدیریت بر مبنای ارزش‌ها"، تدبیر، شماره ۱۷۵.
۲۹. لطیفی، محمد حسین (۱۳۸۷)، "مدیریت اسلامی از نگاه فلسفی و عقلی"، فصلنامه مجموعه سخنرانی مدیریت اسلامی، شماره ۱.
۳۰. مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۷۶)، "پیش‌نیازهای مدیریت اسلامی"، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره).
۳۱. مجرب، محمد علی، معتمدی، فاطمه (۱۳۸۴)، "مصادیق مدیریت اسلامی و نقش آن در تولید علم"، مجموعه مقالات نخستین کنگره بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی.
۳۲. معزز، هاشم (۱۳۸۶)، "آسیب شناسی مدیریت منابع انسانی در شرکت‌های کوچک"، تدبیر، شماره ۱۸۸، صص ۶۴-۶۲.

۳۳. معصومی مهر، حمید رضا (۱۳۸۹)، "شناسایی موانع تحقق مدیریت اسلامی در سطح کلان سازمان‌های دولتی- صنعتی"، پایان نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه: پیام نور استان تهران.
۳۴. میزگرد مجله تدبیر (۱۳۸۸)، "آسیب شناسی توسعه علم مدیریت در ایران"، تدبیر، شماره ۲۰۳، صص ۱۵-۵.
۳۵. نجاتبخش اصفهانی، علی (۱۳۸۷)، "تبیین ابعاد ساختاری و سازمانی مدیریت شهری با رویکرد اسلامی"، فصلنامه مجموعه سخنرانی مدیریت اسلامی، شماره ۲.
۳۶. نجاتبخش اصفهانی، علی، شهریار، بهاره (۱۳۸۸)، "مقایسه ویژگی‌های مدیریت از دیدگاه قرآن کریم با مدیریت از دیدگاه تئوری‌های غربی"، فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآنی، شماره ۲، صص ۸۰-۷۳.
۳۷. نجفی سولاری، حسن. "موانع و مشکلات فراروی مدیریت اسلامی در جامعه ایران و راهکارهای برون رفت از آن"، سایت رهبری و مدیریت اسلامی www.islamicmanagement.org
۳۸. نعمتی، محمد علی (۱۳۸۲)، "مدیریت با زیرساخت‌های فرهنگی و ارزش‌های اسلامی"، مجله اندیشه انقلاب اسلامی، شماره ۷۸، صص ۲۱۰-۱۹۹.
۳۹. نیکزاد لاریجانی، سعید. "موانع و مشکلات فراروی مدیریت اسلامی در جامعه ایران و راهکارهای برون رفت از آن". سایت رهبری و مدیریت اسلامی www.islamicmanagement.org
۴۰. هدایتی، سیدهاشم. "رویکرد اسلامی مدیریت، موانع و راهکارها"، سایت رهبری و مدیریت اسلامی www.islamicmanagement.org
۴۱. هیوز، آون (۱۳۸۴)، "مدیریت دولتی نوین"، ترجمه: سید مهدی الوانی و همکاران، تهران: مروارید.
۴۲. Bench, S, & Day, T. (۲۰۱۰) "The user experience of critical care discharges: a meta-synthesis of qualitative research", *International journal of nursing studies*, ۴۷(۴): ۴۸۷-۴۹۹.
۴۳. Edwards, M, Davies, M, & Edwards, M. (۲۰۰۹) "What are the external influences on information exchange and shared decision-making in healthcare consultations: a meta-synthesis of the literature", *Patient education and counseling*, ۷۵(۱): ۳۷-۵۲.
۴۴. Hofstede, G. (۱۹۹۳). "Cultural constraints in management theories", *Academy of management executive*, ۷(۱): ۸۱-۹۴.
۴۵. Patterson, B., Thorne, Calnan, C., & Jillings. C. (۲۰۰۱) *Meta- study of qualitative health research: a practical guide to meta-analysis and meta-synthesis*. California Sage.
۴۶. Sandelowski, M. and Barros, J. (۲۰۰۷) *Handbook for Synthesizing Qualitative Research*, Springer publishing company Inc.
۴۷. Triandis, H.C. (۲۰۰۴) "The many dimensions of culture", *Academy of Management Executive*, ۱۸(۱): ۸۸-۹۳.
۴۸. Zagorsek, H.; Jaklic, M.; Stough, S. J. (۲۰۰۴) "Comparing Leadership Practices Between the United States, Nigeria, and Slovenia: Does Culture Matter?" *Cross Cultural Management*, ۱۱(۲): ۱۶-۳۴.
۴۹. Zimmer L. (۲۰۰۶) "Qualitative meta-synthesis: a question of dialoguing with texts", *Journal of Advanced Nursing* ۵۳(۳): ۳۱۱-۳۱۸.